

a lehetőséget néhány gyermek számára, hogy anyanyelvén tanulhasson. „Itt a szórványban mindig kell egy-egy szenvedélyes ember, aki szabad idejét és főként pótolhatatlan idegeit áldozza a közös szellemi gyarapodásért.” Találón állapítja meg Beke: az „Önkéntesek földje ez!”, olyanoké, akik „a borsószemen térdepelve is szépet álmodnak”.

Így válnak ebben a könyvben a sokszor aprónak, egyedinek tűnő bajok egy többmillió népcsoport gondjává. Nekünk magyaroknak, boldogtalan történelmünk következtében, különös figyelemmel és érzékenységgel kell szemlélnünk mindenfajta nemzetiségi problémát, sérelmet és megoldást egyaránt, legyen az magyar, román vagy akár fríz. Beke is fölkapja a fejét, amikor kedvező híreket hall Hollandia nemzetiségeiről, és megkülönböztetett érdeklődéssel foglalkozik a Beszterce-Naszód vidéki románok történeti eseményeivel is. Ion Oarcăsu irodalomtörténész nézeteinek bemutatása számottevően gyarapítja az erdélyi román nép történetével kapcsolatos ismereteinket, s hallatlanul érdekes, amit a naszódai grancsárság és a székely határőrség párhuzamos szervezéséről, sorsuk hasonlatosságairól és eltéréseiről ír. Ugyancsak a román helynévkutatásokkal kapcsolatosan sikerült fontos igazságokat megfogalmaznia, egyebek közt azt, hogy a „helynév a nyelv sajátja, a nyelv elidegeníthetetlen része. Mikor anyanyelvemen beszélek, nemcsak a közneveket, a tulajdonneveket is az anyanyelvemen mondom”.

*

Beke Györgynek ez a két könyve szépen betölti a kisebbségi irodalommal kapcsolatosan oly sokat emlegetett, s oly ritkán megvalósuló *hídszerpet*. A lappangó, búvópatakszerűen el-eltűnő és fel-felbukkanó magyarok nyomában járva nem kerüli meg, bőségesen ír a más nemzetiségűekről is, nevezetesen a románokról és a szászokról. Jó volna tudni, hogy ezen a *hidon* vajon egyirányú-e a forgalom, vagy mindkét irányban haladnak a hírek és a gondolatok?!

A *búvópatakok* útját pedig igyekszik egyengetni ez a könyv, hogy azok a *vizek törvénye* szerint haladhassanak. Mert „ezek a búvópatakok ritkán találnak közös mederre, pedig természeti törvény lenne számukra egymás keresése”. Majd később: „Nekünk ezen a vidéken meg kell nyitnunk a búvópatakok eltorlaszolódtott útját, hogy közös mederbe szaladhassanak.”

Kaphat-e irodalmi alkotás ennél nagyobb és nemesebb feladatot?

HALÁSZ PÉTER

Gál Sándor: Mesét mondok, valóságot

A szülőföld vonzásában élő író előbb-utóbb szembe találja magát a kérdéssel: honnan jöttem, kik között éltem, élek. A lírai, de dokumentatív erővel írott falumonográfiák ezért nem csupán a szociográfia, a néprajz tárgykörébe tartoznak, hanem a személyes vallomás meghittsége folytán az írói önéletrajzhoz is. Vallomások prózában, de mindet átszőheti a tárgyleírások, szokásmódok pontossága; vagyis bennük a líra korhoz — tájhoz, történelemhez, meghatározott társadalmi körülményekhez — kötött valóságdarabbal keveredik. Ez a megjelenítési mód, gondoljunk csak Darvas József *Egy parasztszalád története* című munkájára, főképp a népi írótól nem volt idegen. Sárközi György híres könyvsorozatának címével szólván, mindnyájan Magyarországot akarták fölfedezni, méghozzá úgy, hogy nem feledkeztek

meg a kötődésről, a szülőfalu, a táj s a család meghatározó és alakító erejéről. A nyelvről, a történelemről, a gyermekkorban hallott első szóról. Mindez védettséget kölcsönzött: ilyen és ilyen erkölcsi háttérrel — etikai tartással — készült a társadalmat sokszor bíráló-elítélő látélet. Aligha szükséges hozzátenni: mindig a jobbítás szándékával.

A csehszlovákiai Gál Sándor új könyve, a *Mesét mondok, valóságot*, persze csak távolról rokon a fent említett munkákkal, de a tartás és szándék következetes. Mindent meg kell őrizni a múltból, amely nemzedékek továbbélését könnyítheti meg. Főlkutatandók az elvesztett — elfeledett — szavak, szokások, tárgyak, munkaeszközök, hiszen egy kisközösség, a falu életének ezek a legfontosabb dokumentumai. Pár évvel ezelőtt az erdélyi Horváth István *Magyarozdi toronyalja* című falumonográfiája keltett föltűnést — adatgazdagságával és írói módszerrel ábrázolt pontos faluképével. A könyvet a gyűjtőszervező hitelesítette: egy író megmerülése szülőfaluja múltjában, sokszor hallott balladáiban, s nem kevésbé a népeletben. Pozsonyban élő magyar író, Duba Gyula is szól már az őt útrabocsátó közegekről; a *Vajúdo parasztvilág* szociografikus önéletrajz, de mert kitűnő író tolla alól került ki, lélegzik benne minden: a család legkisebb mozzanatában is ott rejtőzik a történelem. S a közösségben való helytállás, melyre az író méltán büszke, külön is hangsúlyozódik. „Ezért azonos bennem valahol a falum azokkal a belső tartalmakkal, amelyek a lélek egyensúlyát és a tettek tisztaságát biztosítják.”

Gál Sándor „meséje” szintén erre a valóságalapra épül, noha ő helyenként — főképp a falu szövetkezetének leírásánál érződik mindez — vázlatosabb, szárazabb. De a gyöngébben kifejtett részletekért kárpótol könyvének néprajzi anyaga: a fölgyűjtött búcsi lakodalmas nóták egész füzére, egy-egy találó, az „elvi és gazdasági előkészület” után vígan rikkantott rigmus. „Búcsot — ez Gál Sándor szülőfaluja — Kőbölkút, Muzsla, Karva, Mocs és Bátorkeszi fogja közre.” Az egyszerű közlés nem mond mást: elénk rajzolja a térképet. De a dokumentarista hangja azonnal megemelkedik, mikor a táj népéről és az anyanyelvről beszél. „Táj és név — hiszem — együtt él és áll az időben. Táj és név együtt emelkedik, vagy együtt vész el. Amit én szülőföldemként tanultam meg szeretni, becsülni, örzi tulajdonát. S hogy már korábban leírtam: örök birtokosa ennek a tájnak s ennek a nyelvnek, amely földet és fogalmat egyggyé tett.”

A szülőfalu a XIII. században említettett először, már temploma és Benedek-rendi kolostora is volt ekkor. A tatárdúlástól számítva azonban minden század — az író szerint „néhányik kétszer-háromszor is” — megtizedelte a községet. Vagyis a századokra visszanyúló, községet egybeforrasztó tulajdonságot mindenképpen becsülni kell: az itt élők — nyilván mindig a jobb jövő reményében — el tudták viselni a szenvedést. A lakosság száma változhatott — 1570-ben mindössze 47 felnőtt adófizető, 1860-ban 1714 ember (több, mint ma) élt a faluban —, de alig változtak a terhek: a török, és később a földesúr, mindig megkövetelte a maga részét. Esztergom közséégének tudható be, hogy Búcs — az eggyel kevesebb fizetés, adózás reményében — a katolikus hitről áttért a protestánsra. A való élet tényeit bölcs felismeréssel igyekezett korrigálni. Az író örömmel nyugtázza, a váltás valamicskét az anyanyelvet is közelebb hozta közséégéhez. Károli Gáspár tehát, akarva-akaratlan az anyanyelv gyakorlását segítette.

Íme, a nemzetiégi sorban élő író óhaja: mindenki tisztességgel beszélhesse anyanyelvét! Sajnos, később is előjött a gond; Gál Sándor szembenéz vele, mikor szülőfalujának krónikáját helyesbíti. „1945-től 1948. szeptember 1-ig szlovák iskola működött a faluban”, olvasom falum krónikájában. Én pontosítanám ezt a bejegyzést, mégpedig oly módon, hogy 1945-től 1949-ig nem volt magyar iskola, sőt negyvenötben, negyvenhatban szlovák se, hiszen az iskolát a háború oly mértékben megromgálta, hogy abban tanítani nem lehetett.”

Gál amikor azt írja, hogy „menekítem magamba ezt a tenyérnyi tájat; csillagait, holdját, egét, napját”, ezekre a nem túl vidám emlékekre is gondol. A kép — a krónikaíró húsége: igazmondás — csak így lehet teljes. Már az is érdekes, ahogy

a nyitó- és zárófejezetet megválasztja; mindkettő vallomásos hangú líra. S a hangot személyesebbé teszi, hogy a krónikás mellett ott sündörög egy felnövekvő nemzedék képviselőjeként saját gyermeke. Ez az állandóan számonkérő, valamiképp a jövőt reprezentáló gyermeki szem, tisztaság ad különleges hangulatot a szavaknak. Sütő András *Anyám könnyű álmot ígér* című regényében, még inkább az *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* naplójegyzeteiben ily árnyalatosan kifejező a nyelv, mint Gál Sándor „derűre-borút” párbeszédeiben. „— Apuka, mesét mondasz? — Valóságot! — Az ő kérdése sárga virágok láncá, az én válaszom összehajló fű.”

El kell hinnünk: Búcs története azért íródott, hogy a gyermek — aki ma, sajnos, nem járhat magyar óvodába — valamikor történelemkönyvként lapozhassa föl a *Mesét mondok, valóságot* című rendhagyó falumonográfiát. Ízlelhesse a személyes emléktárból, hitelleveleket bujtató dobozok papirosairól, lejegyzett lakodalmi köszöntőkből, balladákból kimenekített szavakat. A láncolat, higgyünk benne, továbbra sem szakad meg, hiszen az író édesanyjának és édesapjának is minden szava történelem. Emlék a marokszedő korból, a részesaratás, a gabonacséplés, a különféle munkák — jégvágás, „masinázás”, sárfal- és nádtetőépítés — embert próbáló idejéből.

A mozaikszerkesztés előnye: sok mindenről beszélhet az író anélkül, hogy didaktikusan mindig a teljességre kéne gondolnia. A könyv tehát nem szakmunka, kevés benne a jegyzet, a korábbi írásos anyagra való hivatkozás. Gál Sándor a fölgyjűtött, ne hangozzék túlzásnak: életével megtapasztalt valóságot írja, melyet a rokonok — ezért a szegényérzet — nem egyszer feketére „színezték”. Valósággal megszenvedti, hogy ősei nincstelenségükben kénytelenek voltak a máséhoz nyúlni, s azért is pironkodik, hogy szeretett szülőfaluja valamikor századokkal ezelőtt honfoglaló háborút indított az egyik szomszéd település ellen. Számadást végez, melyben egymás mellé kerül jó és rossz, és nem szükséges hitét sem minduntalan bizonygatni, hiszen egy-egy elejtett mondatából kiderül, melyik oldalon, kiknek az igazsága mellett áll. Édesanyja szolgálóként másnak csöveskukoricát hordott föl a padlásra, mikor a fiatal gazda — szemtelenkedve — megszegényítette. Az író következőképpen, a késői visszavágás módozatán töprengve, nyugtázza a valahai emléket. „Lehet, hogy anyám azért szeretett inkább az uraságnál »negyven párra« aratni, mert ott azért ilyet még az intéző sem mert volna tenni. Negyven pár arató az negyven kaszát és negyven sarlót is jelentett.” Vagyis: roppant erőt, a megszegényítést azonnal megtorló készenlétet.

Ilyen és ehhez hasonló megnyilvánulásokban válik a személyes történelem társadalmi érvényűvé: azzal, amit mond, és avval, ahogyan mondja. A könyv nem egy lapja, főként amely a fogalmazást segítő gyermek közellétét sejteti, prózaversként olvasható. Máshol tárgyilagosan szikár, adatokat közöl, iratokat másol, magnetofonfelvételeket értelmez, szokásmódokat rögzít. Különösen a *Hagyományok, szokások* című fejezet figyelemreméltó. A *búcsi lagzi* leírása például valóságos tanulmány: az „elvi és gazdasági előkészülettől” egészen a fiatalasszony ágybadugásáig kíséri végig a falut mindig megélténkítő eseményeket. Számtalan vőfélyrigmus, a lakodalomban fölszolgált ételeket és italokat elővezető vers van a könyvben. S tizenöt olyan rigmus is, melyet a menyasszonytáncot feltehetően megelőző „ménycsketánc” kezdetekor szavaltak a lakodalom derűjéről, rendjéről gondoskodó vőfélyek. „Elég volt már nekem függni a rózsafán, / A leánybokr rózsafája ágán. / Szerül voltam, megszerettek, / Egy legénynek megkértek.”

Búcs legendáját egy temetői séta csak fokozhatja: a „legelesebb halott” az a Katona Mihály, aki az *A föld mathematica leírása a világ alkotmányával együtt* című könyvét követő főművét, a *Közönséges természeti földleírást* 1819-ben, a faluban fejezte be. Tehette, hiszen 1803-tól 1822. május 12-én bekövetkezett haláláig a búcsi református eklézsia prédikátora volt. Soós Károly esperes ur szintén itt nyugszik, aki a *Református Sion* című búcsi folyóiratban — 1929 és 1935 közt szerkesztette — többek között egy magyar református tanítóképző felállítását szorgalmazta, s figyelme kiterjedt a „földműves proletariatus” nyomorúságos életkörülményeire is.

Gál Sándor sikeres kutatómunkát végzett: sok mindent föltárt, rendszerezett, s végső soron egy halódó, sok helyütt már csak emlékből megőrzött életformát írt le könyvében. A *Mesét mondok, valóságot hitel* a személyes hangban van. Egyvalaki rögzít mindent, de a látása: közösségi. Értékelésének fedezetét is ez adja. (*Madách*.)

SZAKOLCZAY LAJOS

Élünk-e csakugyan?

KORNIS MIHÁLY: VÉGRE ÉLSZ

Ma már bizonyos távlatlaltal is rendelkezünk annak a fordulatnak a megítéléséhez, amely az elmúlt bő másfél évtized magyar prózájában végbement. Ez a fordulat minden eddiginél kiélezettebben az önismeret jegyében — vágyában és programjában — alakult; alapkérdéseket vetett fel: az egyéni és történelmi jelenlét kínzó és kínos gondjait, felülvizsgálta kanonizált prózahagyományainkat s vele önszemléletünk néhány makacs sztereotípiáját, formákkal, magatartásokkal kísérletezett, kikutakat keresett egy állandósulni látszó identifikációs zavarból. Közvetve-közvetlenül, de a hetvenes évek prózatermésének szóban forgó vonulata végső soron az „élünk vagy nem?” nagy egzisztenciális kérdése köré szerveződött. Ezekben a művekben — kimondva-kimondatlan — az volt a tét, hogy tudnak-e önmagukkal érvényes alternatívát állítani a világméretű (s ezen belül roppant nemzeti-társadalmi) változások idején, amikor — Balassa Péter tanulmányában már Walter Benjámínra hivatkozva mondhatja — „a férfiak némán térnek meg a háborúból, »no comment«-tel az ajkukon, hiszen csak (el)hallgatni és szügyenkezni lehet, vagyis: felejtetni és feledtetni. Hiszen mindenki bűnös (még az áldozat is olykor), és ez elviselhetetlen az emlékezetnek. (*Mozgó Világ*, 1980. 5. sz.)

Kornis Mihály prózája is félreérthetetlenül a történelmi önvizsgálat e tágabb vonzáskörében alakult. Az 1949-ben született szerző a „holtak emlékének” ajánlotta bemutatkozó könyvét, amelynek címe is a fenti kérdésselvetésre rímél, szó szerint: *Végre élsz*. Úgy látszott: ismét jelentős művel gazdagodunk: az író tehetsége nyilvánvaló, mással összetéveszthetetlen hangja van — nem kis szó! —; s csakúgy nagyigényű jelentkezésre vall, hogy a kötet elbeszélései és az őket követő, kétszáz lapos, monstre színjáték egymáshoz is kapcsolódnak — lazán — témákban, motívumokban. Az egyes írások ugyan lezártak, mégis a hősök és helyszínek ismétlődése, a stílusváltozatok mozaikszerű egymásra vonatkozathatósága mintha egy még szélesebb körkép — létparabolává általánosított családtörténet — előmunkálataiból adnának ízelítőt. Egyetlen írói vízió fennhatóságát, a különféle valósággrétegeket összefogó közös szemlélet meghatározó jelenlétét sejtetik. Azonban közelebről nézve e sejtés nem igazolódik, így aztán rögtön ki kell tennem Kornis vállalkozásához a kérdőjeleimet is: minél többet forgatom, annál inkább érzem, hogy valami fontos benne torzóban maradt, kevesebb több lett volna. Az író gyanúsan sokszor enged az anyag mutatványos csábításainak, ilyenkor képzelete felszínes és mellékösvényekre kalandozó — ama nagy egységet, amit könyve kezdettől ígér, Kornisnak egyelőre nem sikerült létrehoznia.

Kérdéses persze, hogy mennyire jogos a nagy epikus formát számon kérni olyan művektől, melyeknek úgyszólván egyetlen kizárólagos hatás eszköze a groteszk. Hisz ami megejtő Kornis teljesítményében, az a látás elevevénsége, a köznapi — mondanám: plebejus elemekkel építkező — bizarr humor. Tehetségének is azok a divinációs pillanatai, mikor az elcsépelte, banálist, a csiricsáréan semmist is egzisten-